

SÂRB. GRÁJATI « A VORBI », DIN ROM. « A GRĂI ».

Se știe că prototipul slav al verbului românesc *a grăi*, anume *grajati*, avea înțelesul primitiv de « a croncăni ». Se naște întrebarea dacă dezvoltarea semantică « a croncăni » > « a vorbi » s'a făcut pe teren românesc sau ea exista și la Slavii dela care Românii au împrumutat acest cuvânt. Cercetătorii elementelor slave ale limbii române par a admite unanim că această trecere semantică este slavă, nu românească.

Astfel Miklosich (v. *Die slavischen Elementen im Rumunischen*, p. 20) derivă pe *graiu* și pe *grăiesc* din paleosl. *graj* « cantus » și trimite în același timp la slovenul *grajati* « vituperare ». O. Densusianu (v. *Hist. de la l. roum.* I, p. 267) explică pe *graiu* și *a grăi* (ar. *graiu*, *grescu*, ir. *grăieși*) ca derivând din vechea bulgară (*graj*, *grajati* « chant, croasser »), făcând deci parte din cele mai vechi elemente slave ale limbii române; peste aceste cuvinte s'au suprapus formele sârbești *graja*, *grajati*, cu același înțeles ca în limba română. Dicționarul Academiei îl derivă pe *a grăi* din sârb. *grajati* « a vorbi », căci în celelalte limbi slave acest verb înseamnă « a câria, a croncăni ». Th. Capidan (v. *Elem. sl. în dial. ar.*, p. 17) crede că *a grăi* este un vechiu împrumut sârbesc în limba română; de oarece este comun și dialectului ar. și ir., iar în sârbă este sinonim cu *govoriti* « a vorbi ».

În dialectele s.-cr. există însă două verbe *grajati*, deosebite ca înțeles, accent și conjugare. Întâiul, *grăjati*, la prezent *grăjēm*, « a croncăni », este vechiul verb slav înrudit cu verbele asemănătoare din celelalte limbi slave (v. Berneker, *Sl. etym. Wörterb.* I, p. 344). Al doilea, *grájati*, la prezent *grájim* « a vorbi », este, după Miklosich, Berneker și Rječnik-ul din Zagreb, identic cu cel precedent, dar (citez din Rječnik, s. v. *grájati*), « schimbându-și înțelesul, și-a schimbat și accentul și formele prezentului ». Rječnik-ul adaugă observația că *grájati* (*grájim*) « a vorbi », cât și *grája* « *graiu* », există numai în unele regiuni indicate în dicționarul lui Vuk Karadžić, anume în Craina Negotinului și în regiunea râului Crna Reka, un afluent al Timocului.

Fiind aceste regiuni locuite de o numeroasă populație românească, pare foarte ademenitor de a deriva verbul sârbesc local.

grájati (grájim) « a vorbi » și substantivul *grája* « graiu » pur și simplu din românește. Cum însă *grájati* (grájim) este dat, în alte dicționare decât cel al lui Vuk și al Academiei din Zagreb, cu înțelesul de « a face sgomot, a face gălăgie, a vorbi tare, a striga, a țipa », iar *grája*, cu înțelesul de « sgomot, gălăgie, strigăt, țipăt »¹⁾, e preferabil de a considera sensul de « a vorbi » al lui *grájati* și de « graiu », al lui *grája*, din regiunile amintite, ca fiind un decalce din româna.

Este deci probabil că dezvoltarea semantică « a croncăni » > « a vorbi » s'a făcut în parte pe teren slav. De fapt, și în celelalte limbi slave găsim, pentru *grajati*, înțelesuri apropiate de cel românesc. Astfel, în slavona bisericească, exista un *graj* cu sensul de « cantus »²⁾, iar în slovenă *grájati* înseamnă « tadeln, schmahen », *grájati se* « sich zanken ».

Deci verbul românesc *a grai* a putut fi împrumutat, încă în epoca străromână, de oarece îl au și Aromânii și Istroromânii, din dialecte slave aparținând grupului serbo-croat (în dialectele bulgare nu există acest verb) cu înțelesul evoluat de « a face gălăgie ». Pe teren românesc, evoluția semantică a ajuns până la « a vorbi ». În Craina Negotinului și pe Crna Reka, sub influența graiului Românilor de acolo, *grájati* (grájim) sârbesc a luat și el sensul de « a vorbi ».

Înțelesul de « a vorbi » al lui *grájati* este atât de puțin cunoscut în dialectele serbo-croate, încât nici un dicționar nu traduce un verb străin, având sensul de « a vorbi », cu *grájati*. De ex. Nastas Petrović (*Francusko-srpski rečnik*, Beograd, 1898) traduce pe « parler » cu « govoriti, razgovarati »; Miklosich (*Dictionnaire abrégé de six langues slaves*, St.-Petersbourg-Moscou, 1885) dă, pentru rus. *govorit'*, formele sârbești « govoriti, kazivati »; Brancsics-Derra (*Magyar-szerb szótár*, Újvidék, 1889) are, pentru ung. *beszél* « vor-

¹⁾ V. Ristić—Kangrga, *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika* II. Beograd, 1928; Ivan Filipović, *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*, Agram, 1875; Brancsics-Derra, *Srpskomadžarski rečnik*, Novi Sad, 1894.

²⁾ V. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latnum*, p. 141. Miklosich dă două exemple, *graj ptici* și *graj ptiči*, care arată că *graj* se zicea mai cu seamă ciripitului păsărilor.

bește», «govoriti, besediti, razgovarati, divaniti, zboriti», pentru *szol* «zice, vorbește», «govoriti, zboriti», iar pentru *mond* «spune, zice», «kazati, reći, kazivati, govoriti».

E PETROVICI

IV

CONTRIBUȚII LA ROTACISM

1. În Munții Apuseni

În regiunea Munților Apuseni ALR-ul (Atlasul Linguistic al României) a anchetat, cu chestionarul normal (ancheta Pop) de 2200 întrebări¹⁾, următoarele sate: Certeje (lângă Câmpeni), Arieșeni (lângă Albac), Avram-Iancu²⁾ (Vidra de Sus), Câmp (lângă Vașcău), Prăvăleni (lângă Baia-de-Criș), După-Piatră (lângă Abrud), Mogoș, Sălciua-de-Jos și Buru.

Din toate acestea, numai comuna Arieșeni mai păstrează rotacismul³⁾. Înainte de a ancheta acest sat, intelectualii din Câmpeni mi-au atras atenția că voi găsi urme de rostire a lui *n* intervocalic cu *r*, fapt relevat și de țărani din com. Avram-Iancu (Vidra-de-Sus).

Subiect al anchetei din Arieșeni⁴⁾ a fost: Petru Lazea, gospodar fruntaș, băștinaș, de 58 de ani, fără școală; serviciul militar l-a făcut numai în războiul mondial, mai bine de un an. În sat i se mai zice și «Lazja Pătru ali Todor»; pe mamă-sa a chemat-o «Sânt'ănă Lazja», originară din Arieșeni.

Dela început am observat o accentuată rezervă din partea subiectului. Nu putea să înțeleagă importanța anchetei și se simțea stânjenit și chiar stângaci în fața mesei plină cu hârtie și nu prea bucuros de acest examen al graiului din sat. Fiind în al 89-lea punct al anchetei definitive pentru ALR., nu mi-a fost greu să mă apropiu, sufletește, de el. În conversația noastră despre greutățile economice (ancheta s'a făcut în 30. IX—2. X, 1931), am notat câteva

¹⁾ V. în acest volum, articolul «*Din Atlasul Linguistic al României*».

²⁾ Despre rotacismul din această comună, v. DR VI, p. 393.

³⁾ Cf. și cele constatate de T. Papahagi, în lucrarea *Cercetări în Munții Apusei*, publ. în rev. «*Grai și Suflet*» 1925, p. 31—33, unde comunică o listă de cuvinte cu rotacism.

⁴⁾ Comuna Arieșeni s'a format după război, cu case din comunale Scărișoara și Neagra.